

Most vizsgáljuk meg még azt is, milyen veszély fenyegeti a színházlátogatók erkölcsét A Janika felől. A bírálók az erkölcsromboló hatást főleg abban látták, hogy a családi háromszög a férj tudomásával továbbra is fennmarad. Véleményem szerint azonban a férj tragikomikus helyzete olyan nyilvánvalóan rámutat arra, hogy Pertics Jenő esete nem követendő példa az életben még akkor sem, ha véletlenül valakinél hasonló módon alakulnának a körülmények, hogy ilyen veszélytől fölöslegesen óvjunk az ilyen tekintetben már egészséges kritériumú közönségünket.

Mindezzel nem mondtam azt, hogy Csáth Géza drámájának nincsenek fogyatékoságai. Minden fellelhető hibája mellett is azonban olyan értéket jelent, hogy számon kell tartanunk s bármelyik műkedvelő együttesünk vagy színházunk bátran műsorába iktathatja.

A fentebb elmondottakat főleg azért tartottam szükségesnek közölni, hogy többen hozzászóljanak és a vita során minél szélesebb körben tisztázzuk a színművek bírálatában döntőjelentőségű szempontokat és kritériumokat.

Eri Pál

S Z Í N H Á Z

A l e g y e z ő

(Jegyzetek az évad utolsó bemutatójáról)

Néhány hete, hogy lezárult az idei színházi évad is. Voltaképpen ez már nem is a bemutatók időszaka. Legalább is a színház zárt termében nem; esetleg szabadtéri színpadon, épp olyan ünnepi játékok keretében, amilyen a nemrégiben zajlott le Palicsfürdön, vagy rögtönzött dobogón, amilyenre a szerző is szánta ezt a darabot, hogy jó, pajkos vidám hangulatot keltsen s amikor már a néző a kacagtató kergetőzésbe belefáradt s lihegve megállt a játékkörönd szélén, akár előveheti a befelé fordított tükröt is, hogy legyen min gondolkoznia. De bent a színházban a színházlátogató közönség soraiban már a törzsközönség érdeklődése is másfelé fordul, — még akkor is, ha szabadidejének minden percét a színházi életnek szenteli. Ha teljes figyelme még itt van a színpad körül, akkor inkább a számadás foglalkoztatja a letelt évad munkájáról, az összegezés és egy kicsit az önvizsgálat is, — mint az elkésett bemutató problematikája. Mert már mindannyiunkban készülöben van a szezon számadásának mérlege. A közönség maga is — itt a nézőtér komoly színházi életet élő látogatójára gondolok — számadást csinál s kíváncsian latolgatja, méricskéli, figyel: merre billen a mérleg? A tartozik vagy a követel oldalra? Kielégítő-e az **eredmény**? Mit végzett a színház egy esztendő alatt, ha munkáját, mondjuk, az előző év repertoárjához viszonyítja? Vajjon mozdult-e előbbre, vagy egész erőfeszítése nem hozott mást, mint „egy lépést előre, két lépést hátra“? ... Mi maradt kiaknázatlanul és mit kellett volna még elvégeznie, hogy jól megfeleljen hivatásának és a közönség kívánalmainak is eleget tegyen.

Ha már itt tartunk, magától értetődik, az a kérdés is fölmerül: milyen mértéket használjunk most? Hiszen a szezonból már úgyis kifelé tartunk. Vagy épp ellenkezőleg!? A mérték még szigorúbb legyen, mert amit most láttunk a premieren, annakéréséhez a legtöbb idő jutott.

Ez a két kérdés viaskodott bennem a Magyar Népszínház legutolsó bemutatóján. Akár a széksorokat néztem, — kissé fáradtan, unottan, tikkadtan lézengett bennük a maroknyi közönség, — akár a színpadon pergő darabot. Ez a két tény és amit magától a közönségtől hallottam, megerősítette bennem az észrevételt: ez a bemutató kissé elkésett. Korábban kellett volna színrekerülnie, talán mindjárt a szezon **elején**, amikor a társulatban is több a vállalkozási készség és a közönség is nagyobb érdeklődéssel fordul a színházi esték felé. Akkor hiányoltuk is, vártuk is a változatosságot, mert úgy gondoltuk, hogy ezzel a szezon kezdeti nehézségei is könnyebben és eredményesebben leküzdhetők. Mert valóban: ha a nyitás szeget üt a közönség fejébe s gondolatban a színházon kívül is van mivel a színházzal foglalkoznia, akkor jobban együttél vele és az együttélés termékenysége jó megoldásokat hozhat. Ma, — az elmúlt öt esztendő alatt megtett és sokszor nagyon nehéz munkában eltelt út után elérkezett a színházi élet fejlődésének az az időszaka, amikor tulajdonképpen erre várunk és ezt sürgetjük lépten-nyomon:

Kapcsolatot a közönséggel!

Egyszerű, szinte unalomig ismert mondat ez. Hányszor leírták már értekezésben, kritikában, újságcikkben s ma, ha pusztán áll egymagában, úgyszólván semmi visszhangot nem kelt. De még a színházi bírálat szövegének kellős közepén sem, mert közhellyé vált mind a színész, mind a rendező és a bírálatot rendszeresen olvasó színházlátogató előtt.

Nekünk most az a föladatunk, (elsőrendű fontosságú föladatnak tekintem), hogy lekaparjuk róla azt a hordalékot, amit az idő rárakott és hangsúlyunkkal minden egyéb mondanivalónak az elejére hozzuk. A közönséggel, a **néppel** való kapcsolat számunkra nem közhely, nem semmitmondó mondat, hanem a színjátszás **célja és legfőbb értelme**. Aischylos és Plautus után a középkori misztérium-játékok helyett Shakespeare, Marin Drzsics és Molière is ezt a forradalmas újítást hozta színpadra.

A XVIII. században a fejlődésnek ezzel a mozzanatával találkozunk az olasz drámairodalomban is.

Carlo **Goldoni**, az olasz színpad újjáteremtője abban az időben jelentkezett, amikor az olasz irodalom fejlődése új lendületet vett, kezdte levetkőzni a barokk bénító, spanyolos hagyományait és helyette a francia Fölvilágosodás **életigenlő** racionalizmusával telt meg. Ennek szembeötlő nyoma majd minden műfajban megtalálható. Még az opera is ezt az utat követte és merész újítással az étellel teli, barátságos és vidám hangulatú befejezéseket alkalmazta.

Ezt a fordulatot találjuk az olasz vígjátékirodalomban is.

Goldoni nem kapaszkodott a „hármasság” elérhetetlennek látszó magaslatai felé; vígjátékaiban a népi hagyományokból indul ki s azt fejlesztette de úgy, hogy továbbra is megtartsa a **közvetlen kapcsolatot a néppel**. A commedia dell'arte rögtönzött színpadi játékeit már eredetileg is a néppel való közvetlen kapcsolat teremtette meg. Így nem a formai tökély a legfőbb követelménye, hanem a hang, a belső hangulat amely áthatja és a nép szívében bármikor megfelelő visszhangra talál. Könnyedsége, szabadszárnyalása és nem utolsó sorban az, hogy nem állít a szerző elé szigorú esztétikai követelményeket, — Goldonit is megtermékenyítette. Volt olyan esztendő, hogy tizenöt-tizenhat vígjátékot is megírt, természetesen ezek közül nagyon kevés élte túl a rögtönzött színpadi játékok életkorát, mindamellett az olasz színpadnak valóban újjáteremtője ő és egynehány mesterműve halhatatlanná vált.

Ezek közé tartozik a „Légyező” is.

Tartalmának lényege egyetlen mondattal kifejezhető: bonyodalom egy legyező körül. Ám ez voltaképpen csak a cselekményt jelöli meg, — ennél jóval több a vígjáték társadalmi jelentése. Két fölvonáson keresztül egy kis lombardiai falu polgári élete hullámzik előttünk — a szerző megjelölése szerint — a XVIII. század elején, jöllehet a darab tipológiájából ítélve korábbi időpontra is tehetnénk. A társadalomrajz, amit a darab korhű alakjainál fogva ad, az olaszországi vidéki életet jeleníti meg. Goldoni itt nem az állandó vígjáték-figurákkal dolgozik — bár Crespino, a cipész alakja erősen Arlechinóra emlékeztet —, mert Rocca Marina gróf karrikatúrája, Evaristo kereskedő, szerelmes ifjú szenvedő alakja, Giannina, a nagyszájú parasztlány, Coronato, a vendéglős, Limonato, a pincér alakja már azzal is eredeti figura, ahogy a maga hétköznapijában él és mozog s anélkül, hogy különösképpen erőltetnék a hangsúlyt, a rendezőileg összefogott kép így egymagában is társadalmi háttérrel ad, kort rajzol meg (még ha karrikatúrában is) és kacagtató gúnyképet fest a vidéki, kispolgári élet fonákosságairól. Ennyi az egész, amit a „Legyező” fölfed előttünk és a két hősszerelmes, Evaristo és Candida szerelme, amely az érzelmek húrjaiból csál ki groteszk hangokat. A legyező pusztán csak egy kis ajándéktárgy, csecsebecse, amelynek váratlan eltűnése eltávolítja egymástól a szerelmeseket. Kitér a perpatvar, mindenki mindenkire támad s megmutatják igazi arcukat. Majd megkerül a legyező, a szerelmesek ismét kibékülnek, boldogok, kacag a nép, vidám körtáncba kezd az egész kisvárosi sereg és a függöny legördül.

Finita la commedia.

A vígjáték végetért, a függöny valóban legördült, de mi hiányérzettel távoztunk a nézőtérről. A darab nem keltett visszhangot röpké cselekményével, a rendezői munka vagy a színészi teljesítmény? Vagy talán láthatatlanul ott termett a negyedik fal? Engem is vegyes érzelmek töltöttek el az előadás után, mégis megütötte fületem a távozó közönség véleménye a színház kapujában. Minden fogyatékoságot Goldoni számlájára irtak csodálkozva: „hogyan lehetett ilyen darabot műsorra tűzni?” Azok, akiktől e vélemények elhangzottak, talán nem is gondoltak arra, hogy más rendezői megoldásban, szélesebb skálájú képzelet érvényesítésével egészen más levegője, más hangulata lehetett volna a darabnak. **Virágh** Mihály, a népszínház fiatal rendezője ezúttal kapott először klasszikus darabot a kezébe. Főadata sokkal összetettebb volt, mint amilyenek ő találta. A „Legyező” tényleg nem nevezhető a színpadi hatás valamennyi eszközével fölépített darabnak, szerkezetileg egyszerűbb, kompozícióban látszólag igénytelenebb mű. Alig két fölvonásra terjedő cselekmény milyen lehetőségeket nyújt, még ha bonyodalomban gazdag színpadi játékról van is szó? Kétségtelen, a legfőbb követelmény a hangulat egységének a megteremtése, hogy annak emelkedő vagy ereszkedő üteme zenemű pontossággal zengjen a rendező beintésére. De egyetlen hangszer, egyetlen szólam se maradjon ki belőle, mert ha egy zenekarban a fúvósok elnyomják a vonósokat, akkor hiába várjuk mi a mű mélyebbre ágyazott értékeit, mondanivalóit kicsengeni, ezeknél jóval hangosabb a cintányér csinnadrattája, a trombita hahotázó harsogása és a kürt rikácsolása. Ez a harmónikus egység hiányzott a „Legyező” rendezéséből. Minél nagyobbak a darab- és a színpadnyújtotta lehetőségek, annál szigorúbb mértéktartást követel a belső egység megőrzése. Mert a Crespino nekihevelésében Arlecchinót alakítva tűszárnyalta partnerét vagy a partner nem tudja őt követni, akkor az

egész jelenet olyannak tűnik, akár egy vásári kókler harsonája és a közönség arcán megfagy a mosoly. Ennek következtében a darab szaggatottá válik s az így támadt hézagokat a színész egymagában nem tudja áthidalni. (Főleg akkor nem, ha a saját hangjától nem hallja a partnerét, sem a rendezőt!) Egy-két jelenet leleményes megoldása (a gróf a nép előtt; a cipész szerelme; pincérjelenet a falusi kiskávéház terraszán), de mindez még ha hozzászámítjuk Rocca Marona gróf alakjának remek megfogalmazását, még akkor sem volt elegendő ahhoz, hogy valahol rátaláljon a hangulat egységére és ezen keresztül megtalálja, megteremtse kapcsolatát a közönséggel. Kár, hogy a színpadi játék zárószáma, a „rögtönzött” néptánc a balett némaságával leng át a színpadon, ahelyett, hogy a muzsikának megfelelően a táncosokból is életet árasztó dúdolást, kuncogást és „tralalát” csalna ki és a közönség felé kifordulva hangulatába bevonná az egész nézőteret.

Jól tudjuk, hogy Virágh Mihály rendezői pályájának kezdetén jár. Ami gyakorlatát illeti, még ott tart, hogy munkájában a legegyszerűbb követelmények is sok gondot okoznak (a partnerek közötti hangulat állandósítása; a szövegközök megjátszása, például az Evaristo-Cedro jelenetében, hogy az alakok céltalanul ne ténferegjenek), de azzal, hogy van bátorsága a Népszínház színpadán klasszikus darabhoz nyúlni, meggyőzött bennünket arról, hogy szakadatlanul gazdagodó tapasztalati tárházával nem is olyan sokára jóval többet fog nekünk nyújtani és azok közé a színházi emberek közé tartozik, akik nem riadnak vissza a merész, eredeti megoldások alkalmazásától.

Érzem és tudom, hogy némi ellentmondás van e sorokban, de mégis papírra kell vetnem, mert az ellentmondások sokszor természetes velejárói a művészi összteljesítménynek. Arról van szó, hogy amennyi negatívumtól a darab rendezése terhes, legalább annyi pozitívumot hozott színpadra Szabó István igazán művészi alakítása. (Ez nem utolsósorban a rendező érdeme is. Rocca Marina gróf a kis lombardiai falu jelenétől távol, a múlt emlékvilágában él. Jártában-keltében breviáriumokat és reminiscenciákat olvas, csak azért, hogy a múltba feledkezzen és ne is lássa, ne is hallja a feudális nagyurak szópemlékü helyét elfoglaló polgári valóságot. Irtózik a zajtól, irtózik a hangos emberektől, akik álmodozásában megzavarják. Szeretné letúnt tekintélyét újra élni, hogy elnémitse az új hangoskodókat, de az egész falu gúnyos kacaja figyelmezteti, hogy erről már lekéssett. Szabó István hanghordozása, gesztusa és a legaprólékosabban kidolgozott játéka olyan színészi munkára vall, amit állomásként kell följegyeznünk fejlődésének fölfelé ívelő útján. Eddig is tudtuk róla, de most megint megerősített bennünket abban a meggyőződésünkben, hogy sokoldalú, **vérbeli** művész: **fölléphet Shakespeare lépcsőjén.**

A darab bemutatója után érdemes hosszabban foglalkoznunk Szilágyi László Crespinojával. A Népszínház fiatal művésze ebben az évabban immár negyedik vagy ötödik, nagy teljesítményekre lehetőséget nyújtó szerepet kapott kézhez. Ilyen, arlecchinói szerepkörben még nem láttuk. Mint már fennebb említettem, alakítása túlzásoktól ugyan nem mentes, mégis egyedülálló és eredeti megfogalmazású, igazi Galdoni-alak. Szabó István után a legjobban ő közelítette meg az olasz komédia hangulatát. Könnyed és változatokkal teli játéka olykor a környező partnerek színtelensége miatt tűnt túlhangsúlyozottnak. Kétségtelen, hogy ha az egész darab hangulatát Rocca, Crespino tisztultabb hangjára viszi át a rendező, jóval közelebb kerül föladata teljes megol-

dásához. Ami Szilágyi legfőbb erényét jelenti: sokoldalúsága most var kibontakozásban. Minden helyzetet át tud élni és van érzéke hozzá, hogy érzelmeinek legrejtettebb mozzanatait is közölje a közönséggel. Tud kapcsolatot teremteni és meg is tudja tartani azt, csak még a mértéktartásával van baj. Egy alak szerencsés megfogalmazása még nem minden. Csak az epizódistáknál elégszünk meg egy-egy remek arcél fölvilanásával s utána nem csak nem baj ha elmerül, de el is kell merülnie olyan gyorsan, oly váratlanul, ahogyan fölmerült. Crespinó szerepében nem elegendő a fölbukkanás, állandósítani, végig kell vinni a darabban ezt az alakot olyan mértéktartással, amely az első jelenettől az utolsóig egységes játéktilust követel. Crespinó nem egészen Arlecchinó és főleg nem kékler, aki aztán mindenkit túlharsoghat, túlkacaghat. (Ez az a pont, amiben Goldoni szakított a commedia dell'arte dobogójának szabadszellelemével s helyébe a francia vígjáték klasszikus szellemét állította, hogy a rögtönzés s túlzásainak gátat vessen s helyet biztosítson a művészi mondanivaló számára. Szilágyinak előbb mindezt meg kell találnia mielőtt alakját továbbvinné az elemzőbírálatra igényt tartó művészi siker felé.

Eléggé színes és érdekes figurája a darabnak Evaristo, a milánói kereskedő, de nem a legszerencsésebb megoldás, hogy maga a rendező vállalta szerepét. Klasszikus műveknél még sokkal nagyobb gyakorlattal rendelkező rendezők sem igen mernek ilyen nagy erőfeszítést igénylő kettős föladatra vállalkozni, mert tudják, hogy vagy az egyik, vagy mind a kettő megsínyli azt. Így járt Virágh Mihály is. A szerencsésen megoldott maszkhöz nem kapcsolódott ugyanolyan szerencsés színészi játék az alak megfogalmazásában. A szövegeknyv szerint Evaristo falura látogatott naív hősszerű, de ugyanakkor a milánói kereskedő társadalom képviselője, aki amit nem győz ésszel, hát pénzzel pótolja. Parnevű, osztályából fölfele kapaszkodik a főúri társadalom felé: az a célja, hogy annak semmittevő örökébe lépjen. A legyező ürügyén őt valóban kiforgatják igazi énjéből, de épp azért, mert kiforgatják, a kétségbeesett kapkodásban mutatkozik meg meg igazi arca. Virágh Mihály ezt az összetett figurát leegyszerűsítette s ahelyett, hogy a főhős teljes alakjával a cselekmény központjában is hasonlóképpen érvényesült volna, helyenként szinte mellékalakká szürkült és elveszítette a kapcsolatot partnereivel. Ezt mindenekelőtt a hangsúlytalan szövegmondás és a szintelen játék idézte elő és érezni lehetett — főleg az összetettebb jelenetekben —, hogy a szerep nem ért meg a színészen. Pusztán a szövegeknyvre bízta magát, ahelyett, hogy hozzájátszana és kijátszana még azt is, amit voltaképpen partnereinek szövegéből kell a maga számára kibogoznia.

Sz. Szabó Mária parasztlánya színekben jóval gazdagabb és a tablóba beleillő figura volt. Szájas, heves, tűzrőlpattant lány, akiből ma-holnap kardos menyecske lesz s akkor majd méginkább ki meri nyitni a száját azok előtt is, akik fölötte élnek. A mozgalmas cselekmény központi szereplője s épp ezért az alak egységes megfogalmazása több figyelmet érdemel. Úgy érezzük, Szabó Mária itt kissé szabadjára engedte rutinját és helyenként megfélekezett a mértéktartásról. Ahelyett, hogy több változatot hozott volna, hangjának erősségét fokozta, hogy ily módon érvényesítse jelenvalóságát. Éppen azért, mert Szabó Mária elsővonalbeli színésznő és drámai alakításaival nem egyszer feledhetetlen művészi teljesítménnyel ajándékozott meg bennünket (most is, alig vártuk már, hogy prózai darabban színpadon lássuk), a Legyezőben adósunk maradt, mert nem egészen azt nyújtotta, amit tőle vártunk.

Juhász Anna a bolttulajdonosnő megformálásában már több szerencsével járt. Bár az ő szerepe is csalogató, a csetepaté és a köréje sereglő alakok ügyetlen kapkodása őt csábítja a helyzet magaslatára, mégis meg tudta tartani a mértéket és bármennyire is megejtő volt ez a hívogatás, nem hagyta el a helyét. Juhász Anna komoly, fegyelmezett színésznő, — ismét bebizonyította, hogy ennél jóval nagyobb munkát is rá lehet bízni: megállja vele a helyét.

Szkala Jolán Candidája halk, finom alak, kissé halkabb és finomabbra sikerült, mint amelyet a vigjáték hangulata kíván. Mintha csak azért egyszerűsítette volna le a szerepet, mert mások már úgyis túlkomplikálták. De nem. Inkább azért maradt helyenként jelentéktelenül a háttérben, mert sem rendezői, sem színészi koncepcióban nem volt gondolat, ami előre hozza. Egyébként hanghordozása, szép szövegmondása tetszett.

Nem múlik el bemutató a Magyar Népszínház színpadán és nem röpöghet el alig egynehány szóra terjedő epizód szerep, hogy **Fejes György** — ha ő kapja kézhez a munkát — meg ne lepjen bennünket. Így voltunk vele most is. Jóllehet, a kevésbé szerencsés színpadi megoldás messzire hátra, a sarokba dugta előlünk ezt a művészi átéléssel megformált s színekben gazdag alakot, de mi utána mentünk, figyelő szemünk megkereste Limonatot a színpadon, hogy rajtafeledkezzen. Fejes György már-már a Népszínház legerősebb epizódistájává nőtte ki magát és lám, az ilyen röpke kis mondanivalóból is milyen remeket tud alkotni. **Meditáló** színésznők, akiben sokkal több erő és érték rejlik, mint amennyit eddig kibontott előttünk.

Ha szétnézünk még a játék körében, akad néhány színes és figyelmet érdemlő figura. Ilyen mindenek előtt **Szabó János** vendéglőse, balzaci maszkja meglepően jól sikerült és jól telítette élettel. Ilyennek képzeltek. **Tóth Gyula** patikusa annyiban marad kissé mögötte, amennyiben a karrikatúra helyenként túlzásokba ment át, s vigjátéki helyett a kínáló bohózat elemekbe kapaszkodott. **Czehe Gusztáv** bárója hanghordozásában, gesztusaiban és némileg kiegyensúlyozott játékában jó vigjáték alak volt. A sok-sok szerényen és csöndben megjátszott mellékszerep után csak most kezd igazán szóhozjutni. Szerepét valóban éli, mindig komolyan veszi, amit kap. Elmondhatjuk róla: érdemes tagja a társulatnak. És csakis nyereség lehet számunkra, ha a rendezők fölfigyelnek rá s helyet biztosítanak számára a nagyobb föladatak megoldásában is. **Kiss Júlia** szobalánya nem jelentéktelen, bármennyire is annak látszik s ez a csöpp szerep is elegendő ahhoz, hogy felkérjük nagyobb föladatak vállalására. Reméljük a jövőben alkalma nyílik föl tárnai előttünk alakító művészetnek egész skáláját. **M. Pálfi Margit** szolidan megjátszott özvegyasszonya nem hagy kívánni valót maga után.

Talán azért is, mert a darab a költségvetési év végére esett, kiállításán kissé érződött, hogy annyiból állították ki, amennyire telett. A lombardiai falu főtere nem elég nyílt s főleg nem elég mély ahhoz, hogy a benne lüktető élet zavartalanul peregjen előttünk. Mi tágabbnak, levegősebbnek képzeltek s főleg olyan megoldásokkal, amelyek a háttérben játszódó jeleneteket is érvényesülni hagyják, — nem takarják el a néző szeme elől. De **Negri Endre** díszlettervező egy-két művészi szempontja csakugyan találó volt, de az említett követelményeket akár akarva, akár nem akarva, figyelmen kívül hagyta.

Lé v a y E n d r e